

LA POBRESA VOLUNTÀRIA EN TOMÀS D'AQUINO

ABEL MIRÓ I COMAS

Universitat Internacional de Catalunya

La pobresa com a consell

Tomàs d'Aquino, al llibre tercer de la seva *Summa contra gentils* –dedicat a Déu com a fi¹– destina cinc capítols

1. L'objectiu i l'arquitectura d'aquesta obra són clarament exposats per sant Tomàs: «Allò que se'ns presenta en primer lloc en el nostre intent d'investigar, per la via de la raó [*per viam rationis*], aquelles coses que la raó humana pot descobrir sobre Déu, és la consideració d'aquelles coses que convenen a Déu en si mateix [*secundum seipsum*]; en segon lloc, com les criatures procedeixen d'Ell; en tercer lloc, l'ordre de les criatures a Ell com a fi [SANT TOMÀS, *Summa contra gentiles*, I, cap. 9]». El llibre quart, que ja no és d'ordre filosòfic sinó teològic, s'ocupa d'aquestes tres mateixes qüestions –Déu en si mateix, Déu com a creador i Déu com a fi–, però des de la perspectiva de la Revelació: «Com que la raó natural ascendeix, per mitjà de les criatures, fins al coneixement de Déu, mentre que el coneixement de la fe, en sentit contrari, descendeix des de Déu fins a nosaltres a través de la revelació divina, i el camí d'ascens i de descens és el mateix, d'aquí se segueix que el camí que hem de seguir a l'hora d'ocupar-nos d'aquelles coses que es creuen per sobre de la raó és el mateix que, en els llibres precedents hem utilitzat per tractar les veritats que, a través de la raó, poden investigar-se sobre Déu. Primer, cal abordar aquelles coses sobre Déu mateix [*ipso Deo*] que es proposen per a ésser cregudes per sobre de la raó, com ara el misteri de la Trinitat. En segon lloc, aquelles coses que, per sobre de la raó, es diu que han estat fetes per Déu, com ara l'obra de l'Encarnació i tot allò que se'n deriva. I, finalment, aquelles co-

a parlar sobre la «pobresa voluntària». Després de l'exposició sobre els deus manaments, s'ocupa dels anomenats «consells evangèlics», entre els quals es troba la «pobresa». El sentit d'aquests consells és indicat pel mateix Aquinat: «com que allò millor [*optimum*] per a l'home és que la seva ment² s'uneixi [*adhaereat*] a Déu i a les coses divines, però resulta impossible que l'home s'ocupi intensament de diverses coses,³ per tal que la ment de l'home es dirigeixi vers Déu, es donen a la llei divina alguns consells».⁴ L'objectiu d'aquests consells, doncs, és que «els homes s'apartin [*retrahantur*] de les ocupacions de la vida present, en la mesura que és possible a aquell que viu una vida terrena».⁵ No obstant, el compliment d'aquests consells no és obligatori, com sí que ho és el dels manaments, els quals, precisament per això, s'anomenen *preceptes*: «La diferència entre el consell [*consilium*] i el precepte [*praeceptum*], resideix en el fet que el precepte implica necessitat, però el consell es deixa a l'elecció d'aquell a qui es dona».⁶ La necessitat dels

ses que, per damunt de la raó, s'esperen en el fi últim de l'home, com ara la resurrecció i glorificació dels cossos, la perpètua felicitat de les ànimes, i tot allò que està en relació amb aquestes qüestions [*Ibidem*, IV, cap. 1]».

2. Convé precisar que, en aquest context, la paraula *mens* no s'utilitza per referir-se exclusivament a la facultat de l'enteniment, sinó a l'ànima intel·lectual en el seu conjunt, que és l'arrel comuna tant de l'enteniment com de la voluntat: «La ment no és una certa potència més enllà de la memòria, la intel·ligència i la voluntat, sinó que és un cert tot potencial [*quoddam yotum potentiale*], que comprèn a aquestes tres [SANT TOMÀS, *De Veritate*, q.10, a.1, ad 7]». És important aquesta observació perquè una mala interpretació d'aquesta paraula podria portar-nos a desvincular completament l'amor de l'activitat contemplativa, que és l'operació en la qual l'home troba el bé últim o felicitat [Cf., BOFILL, Jaume, «Contemplación y Caridad», a *Obra filosòfica*. Barcelona: Ariel, 1967, p. 89-97].

3. Ja ho diu la dita popular: «Aprent de molts oficis, mestre de res».

4. *Ibidem*, III, cap. 130.

5. Ídem.

6. SANT TOMÀS, *Summa Theologiae*, I-II, q.108, a.4, in c.

preceptes radica en el fet que «s'ocupen d'aquelles coses necessàries per a aconseguir el fi de la felicitat eterna [*ad consequendum finem aeternae beatitudinis*] [...]»; en canvi, els consells es dirigeixen a aquelles coses per les quals l'home pot dirigir-se millor i de manera més prompta [*melius et expeditius*] per a aconseguir aquest fi». ⁷ Convé deixar molt clar que aquests consells no persegueixen l'objectiu d'abandonar allò dolent per dedicar-se a allò bo, sinó que «l'home deixi enrere les coses menys bones [*minus bona*] per les millors [*propter meliora*]». ⁸

Les coses que ocupen majoritàriament l'atenció de l'home són tres: «en primer lloc, tot el que té a veure amb la persona mateixa, com ara què obrar o de quina manera comportar-se. En segon lloc, el que està vinculat amb les persones a les quals un està més adherit, principalment l'esposa i els fills. I en tercer lloc, les coses exteriors que un ha de procurar-se de cara al sosteniment de la vida». ⁹ Amb el propòsit de dirigir l'atenció o sol·licitud de l'home vers allò millor o òptim, a cada un d'aquests objectes es fa correspondre un consell evangèlic diferent: «per tallar [*ad amputandam*] la sol·licitud respecte de les coses exteriors, es dona a la llei divina el *consell de la pobresa*, per tal que abandoni les coses d'aquest món, amb la sol·licitud de les quals l'ànima pot embolicar-se [...]. Per tal de treure la sol·licitud de la dona i dels fills es dona el *consell de la virginitat o de la continència* [...]. I per tal que l'home perdi la sol·licitud respecte de si mateix, es dona el *consell de l'obediència*, pel qual l'home descarrega en el seu superior la disposició de les seves accions». ¹⁰

7. Ídem.

8. SANT TOMÀS, *Summa contra gentiles*, III, cap. 130.

9. Ídem.

10. Ídem.

La necessitat de defensar la pobresa voluntària

Sant Tomàs, després d'haver situat la pobresa dins dels consells evangèlics, registra alguns arguments contra la pobresa voluntària. Aquesta manera d'operar no ha d'estranyar-nos, sobretot si tenim present que el mateix Aquinat, pocs anys abans de la redacció d'aquests capítols de la *Summa contra gentils*, mentre encara ensenyava a la Universitat de París, va veure's obligat a participar en la defensa de les ordres mendicants dels atacs dels mestres seculars.

A finals de l'estiu de 1252, sant Tomàs arriba a París procedent de Colònia, on havia estat estudiant amb el seu mestre, Albert Magne. La situació en la qual troba la universitat és de forta tensió i agitació: hi havia una intensa lluita entre els professors seculars i els professors que eren frares mendicants, és a dir, dominics o bé franciscans. El problema s'arrossegava des del moment que l'orde dels Predicadors va obtenir la seva segona càtedra de Teologia.

La primera l'havia aconseguit el famós mestre d'Arts Roland de Cremona († 1259), professor de la Universitat de Bolonya, que havia ingressat a l'orde de sant Domènec el 1219. El maig de 1229 va graduar-se com a mestre en Teologia i va ocupar una de les dotze càtedres de Teologia de la Universitat de París, que aleshores estava vacant. Gairebé immediatament, els dominics aconseguirien la segona càtedra, encara que de manera indirecta. A començaments de 1219, va arribar a París –enviat per sant Domènec– Reginald d'Orleans; allà, tenia la missió d'ocupar el càrrec de prior del convent de Saint Jacques, un antic hostel pels pelegrins que anaven a Santiago de Compostela, i que la Universitat havia cedit a l'orde. Fra Reginald va aconseguir que l'any següent, el 1220, la mateixa Universitat de París proporcionés al convent un professor, el mestre secular Joan de Saint Alban. D'aquesta manera, al convent de Saint Jacques quedava establerta una càtedra de la Universitat, a

les lliçons de la qual, a banda dels frares del convent, acudien en tots aquells que es matriculaven al curs.

A Joan de Saint Alban (1220-1226) va succeir-lo un altre mestre secular, l'anglès Joan de Saint-Gilles (1226-1233). Tanmateix, aquest darrer va ingressar a l'orde el 1230, conservant la seva càtedra. Quan la va abandonar, el professor que va succeir-lo –Guerric de Saint-Quentin (1233-1245)–, en el moment d'ocupar el càrrec, ja pertanyia a l'orde (va entrar-hi el 1225); els dominics, així, van acabar adquirint una nova càtedra. Després de la seva mort, el va succeir sant Albert Magne (1245-1248). Quan sant Tomàs tornà de Colònia a París, l'ocupava el dominic Elies Brunet (1248-1256).

Les dues càtedres dominiques van distribuir-se de la següent manera: l'última, que va arribar a l'orde gràcies a un mestre no francès, va decidir-se que sempre seria ocupada per un dominic estranger o procedent d'altres províncies dominicanes; la càtedra de Roland de Cremona, en canvi, sempre seria ocupada per dominics francesos.

L'orde franciscana va obtenir la seva càtedra d'una manera molt semblant a com els dominics van aconseguir la seva càtedra d'estrangers. Els franciscans van arribar a París el 1219, i allà van construir el Grand Couvent des Cordeliers. En aquest convent –igual que feia Saint-Gilles al dels dominics– hi ensenyava el mestre secular Alexandre d'Hales, que va ser el primer que va fer servir les *Sentències* de Pere Llombard com a llibre de text. El 1236 Alexandre d'Hales ingressà a l'orde franciscana, conservant també la seva càtedra.

L'ambient amb què es trobà sant Tomàs quan va arribar a París estava marcat per l'oposició del professorat secular al fet que els frares mendicants ostentessin tres càtedres a la Universitat. La lluita es dirigia principalment contra els dominics, ja que tenien dues càtedres, una més que els franciscans. El líder del clergat secular era el canonge Guillem

de Saint Amour, que exigia als frares mendicants que deixessin les tres càtedres, les dues dels dominics i l'altra dels franciscans. Sostenia que havien de tornar als seus convents i viure allà com a monjos. Els mendicants, segons el seu parer, no havien d'exercir cap ministeri pastoral ni dedicar-se a ensenyar.

El motiu real de l'oposició, però, no era aquest, sinó altres dos que no s'atrevien a confessar. Així ho explica Eudald Forment:

Primer, que els estudiants acudien majorment a les aules dels mestres religiosos. Moltes eren insuficients per poder contenir tots els inscrits. Era una conseqüència de la diferent qualitat del professorat. Els mestres seculars, en general, no es preparaven prou les classes, dedicaven poc temps a l'estudi i no escrivien gairebé res [...]. El segon motiu era que els fidels acudien massivament a les esglésies dels frares. No anaven als temples parroquials per complir els seus deures religiosos. Els mendicants, tant en la seva predicació sòlida i ben preparada com en l'administració dels sacraments cristians, donaven una imatge de devoció, de pietat i de fervor religiós. En conseqüència, les almoines i les ofrenes disminuïen enormement a les esglésies parroquials.¹¹

En defensa de la manera de viure la pobresa pròpia de les ordes mendicants –que era un dels punts criticats pels enemics dels dominics i franciscans–, sant Tomàs va escriure diversos opuscles en polèmica oberta contra Guillem de Saint Amour; és per aquest motiu que coneixia molt bé totes les impugnacions contra la pobresa voluntària i les respostes amb les quals calia fer-hi front.

11. Eudald FORMENT, *Santo Tomás. Su vida, su obra y su época*. Madrid: BAC, 2009, p. 253-254.

Una objecció: la pobresa voluntària és contra natura

Al capítol CXXXI, presenta tot un compendi d'objeccions generals contra la pobresa voluntària. Vegem-ne dues juntament amb la resposta de l'Aquinat, que es troba més endavant, al capítol CXXXIV.¹²

La primera és la següent:

L'apetit natural reclama que cada animal es proveeixi a si mateix d'aquelles coses necessàries per a la seva vida; per això els animals que no poden trobar en qualsevol època de l'any allò necessari per a la vida, gràcies a un cert instint natural, apleguen aquestes coses al moment que poden trobar-les i les conserven, com resulta manifest en les abelles i en les formigues. Ara bé, els homes, per a la conservació de la seva vida necessiten moltes coses que no poden trobar-se en qualsevol època. En conseqüència, és natural que l'home conservi i aplegui aquelles coses que li són necessàries. És, per tant, contrari a la llei de la naturalesa escampar per mitjà de la pobresa totes les coses aplegades.¹³

Sant Tomàs, a la seva resposta, reconeix que, efectivament, «existeix en l'home l'apetit d'aplegar [*appetitus congregandi*] aquelles coses que són necessàries per a la vida».¹⁴ A continuació, però, introdueix el matís que «no obstant, aquest apetit no es troba en l'home de tal manera que calgui que cadascú hagi d'ocupar-se d'aquesta operació».¹⁵

Silvestre de Ferrara –conegut pel seu comentari de la *Summa contra gentiles*, inclòs a l'edició lleonina d'aquesta

12. Per a una exposició exhaustiva sobre la pobresa voluntària en sant Tomàs, pot consultar-se: Eudald FORMENT, «La pobresa voluntària», a *Sabiduría Tomista*. Bogotá: Editic, 2023, nn. 711-9, p. 760-771: <https://editic.net/ebooks/index.php/editicph/catalog/book/1>.

13. SANT TOMÀS, *Summa contra gentiles*, III, cap. 130.

14. *Ibidem*, cap. 134.

15. *Ídem*.

obra— distingeix, seguint l'Angèlic, dues inclinacions naturals per les quals algú es dirigeix a allò que li és necessari. La primera inclinació «es refereix a allò que és necessari a un de tal manera que aquesta necessitat no li pugui ésser satisfeta per un altre, com per exemple, en qualsevol animal, es troba una inclinació natural a menjar»;¹⁶ com resulta manifest, cap animal no pot menjar per un altre. La segona inclinació és aquella en virtut de la qual algú s'ordena a allò que li és necessari, «però, en aquest cas, un pot ésser assistit per un altre, com l'home assedegat posseeix una natural inclinació a cercar beguda, tot i que un altre li'n podria cercar i administrar-l'hi».¹⁷

La inclinació a aplegar totes aquelles coses necessàries per a la vida és d'aquest segon tipus. No tothom ha d'encarregar-se de reunir totes les coses necessàries per a la vida; de fet, encara que algú ho pretengués, no podria aconseguir-ho, segons confessa sant Tomàs: «Com que hi ha moltes coses necessàries per a la vida de l'home, les quals un home sol no pot obtenir per si mateix, és necessari que les coses diverses siguin realitzades per diversos homes [*necessarium est per diversos diversa fieri*]; cal, per exemple, que uns siguin agricultors, d'altres pastors, d'altres constructors, i així en els altres casos».¹⁸ A la *Summa Theologiae*, l'Aquinat, en aquesta mateixa direcció, assenyala que «aquells preceptes de la llei natural que pertanyen al bé de molts [*bonum multorum*] no han d'aplicar-se a cada un en particular, sinó que n'hi ha prou que un es dediqui a un ofici i un altre a un altre, que alguns siguin artesans i, d'altres, agricultors».¹⁹

16. SILVESTRE DE FERRARA, *Commentaria in Libros Quatuor Contra Gentiles S. Thomae de Aquino*, a: SANT TOMÀS, *Opera Omnia* (ed. lleonina), vol. XIV. Roma: Typographia Polyglotta, 1882, III, cap. 134, p. 405.

17. Ídem.

18. SANT TOMÀS, *Summa contra gentiles*, III, cap. 134.

19. SANT TOMÀS, *Summa Theologiae*, II-II, q. 187, a.3, ad 1.

Dins d'aquesta distribució dels diversos oficis, també ha d'haver-hi lloc perquè alguns, en benefici de la comunitat, no es dediquin a la satisfacció de les necessitats més elementals, sinó a allò que sant Tomàs anomena «l'ofici de savi»: ²⁰ «I com que la vida de l'home no solament necessita les coses corporals, sinó principalment [*magis*] les espirituals, és necessari, també, que alguns descansin [*vacent*] en les coses espirituals, amb vista al millorament dels altres [*ad meliorationem aliorum*]; aquests cal que estiguin exempts de la cura de les coses temporals».²¹

La distribució dels diversos oficis, de manera que totes les necessitats de la comunitat restin satisfetes, no és obra de cap dirigent humà: «Aquesta distribució dels diversos oficis en les diverses persones és realitzada per la divina Providència, en la mesura que alguns s'inclinen més cap a un ofici determinat que cap a d'altres».²² Segons es desprèn d'aquí –i ben d'acord amb el que afirma Balmes al tercer capítol del *Criteri*–, l'obediència a la pròpia vocació, en darrer terme, és el major servei que hom pot fer al bé comú. No hi ha cap ofici inútil, si neix d'una vocació personal sincera, ni tan sols el d'aquell que renuncia a tota riquesa, havent de viure en la mendicitat, per descansar lliurement en la contemplació de la veritat.

Barcelona, 4 d'octubre de 2023
Festivitat de Sant Francesc d'Assís

20. SANT TOMÀS, *Summa contra gentiles*, I, cap. 1.

21. *Ibidem*, III, cap. 134.

22. *Ídem*.